

МІЖНАРОДНЕ ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2022.28.06>

КАЧУРІНЕР В. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА СТАН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню вплив збройних конфліктів на стан екологічної безпеки та на стан навколишнього середовища. Проте протягом багатьох років спостерігається тенденція до більшого руйнування навколишнього середовища, ніж будь-коли раніше, особливо це відчутно зараз під час збройного конфлікту в Україні. Боєприпаси, які використовуються проти великих або невдало уражених цілей завдають значних збитків навколишньому середовищу та впливають на стан екологічної безпеки регіону.

Зазначено, що екологічно руйнівна тенденція в сучасному збройному конфлікті та розвиток технологій й озброєнь призводить до ще більших руйнувань та деградації навколишнього середовища. Як виклик на ці тенденції, міжнародне гуманітарне право виробило принципи захисту навколишнього середовища.

Підкреслено, що сьогодні, як звичайне, так і конвенційне міжнародне право ведення війни визнало важливість збереження навколишнього середовища. Вибір військової зброї, методів і засобів нападу також має базуватися на екологічних міркуваннях.

Проаналізовано, Проект принципів захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройним конфліктом, який був підготовлений Комісією міжнародного права ООН та позначено значення цього Проекту для подальшого розвитку співробітництва у сфері встановлення екологічної безпеки.

Проаналізовано такий аспект екологічної безпеки, як продовольча безпека та виробництво і поставка продовольства, та виробництво продукції сільського господарства. Зроблено акцент на аналізі положень Європейської екологічної та Спільної аграрної політики та внесення змін в ці політики з урахуванням збройного конфлікту в Україні.

Зроблено висновок, що норми про охорону навколишнього середовища формулюють екологічні принципи права збройних конфліктів. Право збройних конфліктів і

право захисту навколишнього середовища є тісно пов'язаними темами, які викликають занепокоєння міжнародної спільноти. Їх тісний зв'язок породжує потребу використовувати екологічні принципи під час збройного конфлікту та встановлюють заборону маніпулювання навколишнім середовищем у військових цілях та посягання на екологічну безпеку регіону.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, екологічна безпека, екологічна політика, аграрна політика, навколишнє середовище, збройний конфлікт.

Постановка проблеми. Під час збройних конфліктів природі та навколишньому середовищу неминуче завдається шкоди. Сьогодні норми міжнародного гуманітарного права містять низку обмежень щодо екологічно руйнівної діяльності під час військових дій.

Навколишнє середовище є надією та майбутнім кожного суспільства. Руйнувати довкілля означає руйнувати саме суспільство. Дотримання гуманітарних норм і правил ведення війни, які покладені в Женевських конвенціях, тепер поширюється на навколишнє середовище, яке піддається нападам під час конфліктів, порушуючи стан екологічної безпеки, викликаючи деградацію ґрунтів, знищення земель сільськогосподарського призначення, знищення флори та фауни. Тому питання руйнування довкілля, порушення стану міжнародної екологічної безпеки є одним із найбільш хвилюючих аспектів збройних конфліктів сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові проблеми у сфері охорони навколишнього середовища під час збройного конфлікту розглядали українські та зарубіжні дослідники, такі як: Г. Балюк, А. Був'є, А. Коллінз, М. Медведева, Дж. П'ю, В. Стрельник, К. Халм, Е. Хесам, О. Шомпол та ін.

Метою цієї статті є дослідження впливу збройних конфліктів на стан екологічної безпеки та взагалі на стан навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Поняття екологічної безпеки має різний зміст і є предметом наукових суперечок та досліджень. Це виникає внаслідок злиття двох потужних концепцій – навколишнього середовища та безпеки.

Екологічна безпека направлена на загрози, які становлять екологічні події та тенденції для окремих осіб, громад або націй. Він може бути зосереджений на впливі людських конфліктів і міжнародних відносин на довкілля або на тому, як екологічні проблеми перетинають державні кордони.

Незважаючи на те, що деградація навколишнього середовища та зміна клімату інколи спричиняють насильницькі конфлікти всередині та між країнами, а інколи ні, а отже це може послабити національну безпеку держави різними способами [1, р. 64]. Зміна навколишнього середовища може підірвати і економічну стабільність країни, яка відіграє важливу роль у військовому потенціалі та матеріальній могутності країни. Так, зміна навколишнього середовища може негативно вплинути на дохід і зайнятість у первинних секторах, таких як сільське господарство, лісове

господарство, рибальство та видобуток корисних копалин, а також від послуг, що залежать від навколишнього середовища, таких як туризм. Якщо база природного капіталу економіки розмивається, то розмивається і довгостроковий потенціал збройних сил країни [2, р. 190]. Крім того, зміни в стані навколишнього середовища можуть наражати людей на загрози здоров'ю, це також може підірвати людський капітал та його добробут, які є важливими факторами економічного розвитку та стабільності людського суспільства [3].

Багато загальних норм і принципів МГП сприяють захисту навколишнього середовища під час війни. Найважливішим загальним принципом гуманітарного права в нинішньому контексті є той, згідно з яким право сторін конфлікту обирати методи чи засоби ведення війни не є необмеженим. Цей основний принцип зафіксовано в нормах МГП, зокрема, у Протоколі I 1977 року, який був додатковим до Женевських конвенцій (ст. 35, п. 1) [4]. Правило пропорційності є ще одним базовим принципом МГП, який лежить в основі багатьох його положень. Як і перший згаданий принцип, він однозначно застосовується також до захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту.

Крім того, потрібно згадати Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (Конвенція ENMOD, прийнята Організацією Об'єднаних Націй 10 грудня 1976 р.) Ця Конвенція була прийнята під егідою Організації Об'єднаних Націй, головним чином у відповідь на побоювання, викликані використанням методів і засобів ведення війни, які завдали великої шкоди навколишньому середовищу під час війни у В'єтнамі [5]. Вона забороняє «військове або будь-яке інше вороже використання методи зміни навколишнього середовища, що мають широко розповсюджені, довготривалі або серйозні наслідки як засоби знищення, шкоди або шкоди будь-якій іншій державі-учасниці» (ст. 1) [6]. Термін «методи модифікації навколишнього середовища» відноситься до «будь-яких методів зміни – шляхом навмисного маніпулювання природними процесами – динаміки, складу або структури Землі» (ст. 2) [6].

Прикладом спроби застосування норм МГП до захисту навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки, може слугувати пропозиція Міжнародного Комітету Червоного Хреста, саме через те, що країна-агресор ігнорує дотримання норм МГП. Так, у 2017 році МКЧХ запропонував створити «зони безпеки» навколо ряду об'єктів інфраструктури водопостачання Донбасу. Зони безпеки – це інструмент, який запобіг би можливості екологічних катастроф. Представник МКЧХ зазначив, що концепція зон безпеки передбачає виведення військового персоналу і обладнання з певних об'єктів і ділянок навколо них. При цьому, дуже важливо дотримання правил обома сторонами: ця зона не піддається обстрілу, не використовується для розташування військових частин або для планування військових операцій [7].

Норми права збройних конфліктів дійсно забезпечують певну міру правового захисту природи, але ці норми дуже загальні, обмежені та розпливчасті. Слід позначити нещодавнє прийняття Комісією міжнародного права Проекту принципів захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройним конфліктом [8].

Збройні конфлікти забруднюють і руйнують довкілля, часто залишаючи постійний слід на ландшафті та біорізноманітті постраждалих держав. Збройний конфлікт в Україні, як наприклад, демонструє спустошення фауни та флори, коли держави ведуть масові війни в районах, багатих на біорізноманіття, знищуються землі сільськогосподарського призначення. Більш того, світ побачив, що відбувається, коли війна ведеться в державі з ядерною енергією. Таким чином, від знищення фауни у лісах чи на заповідних територіях до побічної шкоди, спричиненої розливами нафти в морському середовищі, токсичним хімічним забрудненням від покинутих боєприпасів, знищення сільськогосподарських угідь та знищення дикої природи – збройний конфлікт спричиняє величезну шкоду навколишньому середовищу.

У травні 2022 року Комісія міжнародного права прийняла остаточну версію рекомендованих нею 27 Проектів принципів та надіслала їх Генеральній асамблеї для остаточного розгляду перед ухваленням. Багато з принципів у Проекті вже вкорінені в міжнародному праві, а деякі містять рекомендації з найкращої практики.

Немає сумніву, що Проект принципів є кульмінацією понад десяти років роботи, тому, безсумнівно, є важливим моментом у розвитку правового захисту середовища під час збройного конфлікту. Проект принципів об'єднує широкий набір норм, що охоплюють як міжнародні збройні конфлікти, так і збройні конфлікти неміжнародного характеру, і адресовані широкому колу недержавних суб'єктів.

Таким чином, Проект принципів є сумішшю договірного права, включно з правом збройних конфліктів, і нових вказівок або найкращої практики (відомої як «прогресивний розвиток»), якої держави та інші суб'єкти заохочуються дотримуватися [9].

Імплементация Проекту принципів буде останнім кроком, і очікується, що держави впроваджуватимуть їх через національне законодавство та військові посібники. Вони представляють стислий виклад права в одному документі, безсумнівно розширюючи закон з тих чи інших питань. Таким чином, Проект принципів, безсумнівно, слугуватиме як точка діалогу для держав для подальшого обговорення того, як захистити навколишнє середовище під час збройних конфліктів.

Повертаючись до впливу збройних конфліктів на стан навколишнього середовища, варто зупинитись на такому аспекті екологічної безпеки, як продовольча безпека та виробництво і поставка продовольства, та виробництво продукції сільського господарства. Проаналізуємо зміни, які відбулись в цій сфері на прикладі Європейського регіону та в середині

ЄС, оскільки саме наша держава потерпає від збройного конфлікту, розв'язаного країною-агресором, з одного боку, а з іншого Україна є кандидатом на вступ до ЄС, тому дослідження певних аспектів екологічної та аграрної політики ЄС в умовах збройного конфлікту є актуальним.

На аграрну політику впливають не лише політичні сили. Поліпшення управління ґрунтом є важливим для ланцюга поставок продовольства та сільського господарства, підвищення ефективності ґрунту для отримання вищих урожаїв, які є більш стійкими до фізичних і фінансових потрясінь, а також до наслідків зміни клімату. Вплив виробництва на навколишнє середовище значно відрізняється в різних країнах через відмінності в кліматі, наявності землі, родючості ґрунту, використанні технологій, джерелах енергії, законах та інституціях та інших факторах. Це вказує на те, що краще виробляти сільськогосподарську продукцію там, де це найбільш екологічно ефективно. Заохочуючи спеціалізацію, конкуренцію, економію від масштабу, інновації та передачу технологій на глобальному рівні, торгівля може як допомогти знизити витрати виробництва, так і допомогти досягти кращих екологічних результатів.

Субсидії, норми та стандарти, зокрема, можуть блокувати, а також заохочувати бажану трансформацію. Концентрація промисловості або бізнес-стратегії можуть бути несумісними з необхідною диверсифікацією сівозмін і сільськогосподарських ландшафтів. Механізми ланцюга постачання часто призводять до концентрації захоплення вартості та повноважень щодо прийняття рішень у нижчій частині ланцюга постачання, заважаючи фермерам переходити до більш стійких практик [10, р. 68].

Також слід відзначити позитивний досвід Європейського Союзу щодо взаємозв'язків та різних аспектів інтеграції в екологічному законодавстві. Зокрема, в законодавстві щодо надкористування, землекористування, охорони навколишнього середовища і здоров'я, забезпечення безпеки. В даний час Європейський Суд підтримує застосування принципу використання заходів безпеки в інших сферах політики ЄС, таких як сільське господарство і охорона здоров'я населення.

Сьогодні Європейську зелену сільськогосподарську політику було пом'якшено, щоб дозволити вирощувати сировину для виробництва кормів для тварин і задовольнити дефіцит експорту з України. Однак створення певних природних середовищ на землі сільськогосподарського призначення непропорційно вплине на довгострокове біорізноманіття та продовольчу безпеку.

Нова (2023–2027) Загальна аграрна політика (далі – CAP) Європейського Союзу спрямована на те, щоб зупинити поточну деградацію навколишнього середовища та зменшення біорізноманіття на європейських сільськогосподарських угіддях шляхом досягнення трьох зелених цілей: сприяння пом'якшенню наслідків зміни клімату, підтримка ефективного управління природними ресурсами та зменшення втрати біорізнома-

ніття [11]. Після початку війни в Україні Європейська комісія запропонувала низку коротко- та середньострокових пом'якшень екологічних зобов'язань САР, щоб компенсувати очікуваний дефіцит імпорту зерна та посилити продовольчу безпеку [12].

Україна є провідним світовим виробником та експортером зернової та кормової продукції (зокрема, олійно-білкових культур). Війна в Україні та міжнародні санкції проти країни-агресора ставлять під загрозу імпорт цих продуктів до ЄС. Тому агропромислові лобі та фермерські організації в Брюсселі, деякі політичні партії в Європейському парламенті та адміністрації деяких країн позначили необхідність збільшення сільськогосподарського виробництва і наполягають на послабленні або скасуванні екологічних зобов'язань САР [13].

Підтримка зростаючої тенденції експорту кормів та промислового інтенсивного тваринництва не узгоджується із Зеленою угодою ЄС через негативний вплив на якість повітря, ґрунту та води. Крім того, нещодавні пом'якшення нової САР ставлять під загрозу кілька її фундаментальних цілей, а також інші елементи Зеленої угоди, такі як Закон ЄС про відновлення природи [14].

Важко передбачити тривалість війни в Україні та її вплив на постачання Європи сировиною. Однак, варто підкреслити, що після десятиліть дорогого впровадження та реформування сільськогосподарської та природоохоронної політики, ЄС ризикує взяти участь у поспішній та хибній стратегії щодо виробництва продуктів харчування, що ставить під загрозу перехід до зеленого середовища. В якості альтернативи такої реакції «звичайний бізнес» ЄС тепер має можливість консолідувати згадані екологічні та соціальні цілі нової САР. Більш стале сільське господарство, стійке до криз продовольчого постачання, має базуватися на екологічній функціональності сільськогосподарських угідь, яка в кінцевому підсумку залежить від збереження їхнього біорізноманіття разом із заходами протидії зміні клімату.

Висновки. Норми про охорону навколишнього середовища можуть бути корисним для формулювання екологічних аспектів права збройних конфліктів. Оскільки, руйнування навколишнього середовища через надмірні людські вимоги та шкідливі наслідки виробництва, випробування, накопичення та використання військової зброї сьогодні є головною проблемою міжнародного співтовариства. Право збройних конфліктів і право захисту навколишнього середовища є тісно пов'язаними темами, які викликають дедалі більше занепокоєння міжнародної спільноти. Їх тісний зв'язок і спільна раціональна основа породжує потребу використовувати екологічні принципи та досвід у тлумаченні екологічних аспектів законів війни, які стосуються екологічної шкоди під час збройного конфлікту та забороняють маніпулювання навколишнім середовищем у військових цілях.

Література:

1. Pugh J. Challenges and opportunities of human conflict and environmental transformation. *Pirineos*. 2008. Vol. 163. P. 63–75.
2. Collins A. *Contemporary Security Studies*. Great Britain: Oxford University Press, 2013. 479 p.
3. Renewable resources and conflict. URL: <http://surl.li/eldkz> (дата звернення: 30.09.2022).
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199 (дата звернення: 17.10.2022).
5. Bouvier A. Protection of the natural environment in time of armed conflict. *International Review of the Red Cross*. 1991. № 285. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jmau.htm> (дата звернення: 17.10.2022).
6. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 року. URL: <http://surl.li/eldnc> (дата звернення: 17.10.2022).
7. Ганкевич Р. Червоний Хрест закликав створити зони екологічної безпеки на Донбасі. 2017. URL: https://zaxid.net/chervoniy_hrest_zaklikav_stvoriti_zoni_ekologichnoyi_bezpeki_na_donbasi_n1429581 (дата звернення: 17.10.2022).
8. Protection of the environment in relation to armed conflicts. Geneva, 18 April-3 June and 4 July-5 August 2022. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G22/348/04/PDF/G2234804.pdf?OpenElement> (дата звернення: 17.10.2022).
9. Hulme K., Hessami El.B. New Legal Protections for the Environment in relation to Armed Conflict. 2022. URL: <https://www.iucn.org/story/202207/new-legal-protections-environment-relation-armed-conflict> (дата звернення: 17.10.2022).
10. Common Ground: Restoring Land Health for Sustainable Agriculture / L Larbodière, J Davies, R Schmidt, C Magero, A Vidal et al. IUCN, Gland, Switzerland, 2020. 100 p.
11. How agricultural intensification affects biodiversity and ecosystem services / M. Emmerson, M. Morales, J. Oñate, P. Batary et al. *Advances in ecological research*. Vol. 55. Academic Press, 2016. P. 43–97.
12. European Commission. The new common agricultural policy: 2023-27. URL: ec.europa.eu (дата звернення: 17.10.2022).
13. Protect European green agricultural policies for future food security / Manuel B. Morales, Mario Díaz, David Giralt et al. *Communications Earth & Environment*. 2022. № 217. URL: <https://www.nature.com/articles/s43247-022-00550-2> (дата звернення: 17.10.2022).
14. European Commission. Green deal: pioneering proposals to restore Europe's nature by 2050 and halve pesticide use by 2030. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3746 (дата звернення: 17.10.2022).

Kachuriner V. The influence of armed conflicts on the state of environmental security and the environment

Summary. The article is devoted to the study of the impact of armed conflicts on the state of ecological security and the state of the environment. However, over the years there has been a trend towards greater environmental destruction than ever before, especially now during the armed conflict in Ukraine. Munitions used against large or unsuccessfully hit targets cause significant damage to the environment and affect the state of environmental security of the region.

It is noted that the ecologically destructive trend in the modern armed conflict and the development of technologies and weapons leads to even greater destruction and degradation of the environment. As a challenge to these trends, international humanitarian law developed principles of environmental protection.

It is emphasized that today both conventional and conventional international law of warfare have recognized the importance of environmental protection. The choice of military weapons, methods and means of attack should also be based on environmental considerations.

The project of the principles of environmental protection in connection with the armed conflict, which was prepared by the UN International Law Commission, was analyzed and the importance of this project for the further development of cooperation in the field of establishing environmental security was noted.

Such an aspect of environmental safety as food safety and production and supply of food, and production of agricultural products are analyzed. Emphasis is placed on the analysis of the provisions of the European environmental and Common Agrarian Policy and the introduction of changes to these policies taking into account the armed conflict in Ukraine.

It was concluded that environmental protection regulations formulate ecological principles of the law of armed conflicts. The law of armed conflict and the law of environmental protection are closely related topics of concern to the international community. Their close connection gives rise to the need to use environmental principles during armed conflict and prohibits the manipulation of the environment for military purposes and encroachment on the ecological security of the region.

Key words: international humanitarian law, environmental security, environmental policy, agrarian policy, environment, armed conflict.